

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 26.06.2020

Kabul Tarihi: 03.07.2020

TÜRK DEVLETİNİN MESULİYET ANLAYIŞI

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ* - Arş. Gör. Ayşe Gül FİDAN**

Öz

Türk devlet ve hâkimiyet mefhumunun temelinde, cihânşümûl, yani bütün cihanı içine alan bir devlet fikri bulunur. Türk devletinin esas amacı, “Tört bulung”, yani dünyanın dört köşesi üzerinde Türklerin kutsal hâkimiyetini sağlamak ve “güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar” her tarafa Türk adaletini yaymaktır. Bunu eski Türk inanç sistemiyle de birleştirenler vardır. Dolayısıyla tarihin derinliklerinden beridir Tanrı’ya bağlı bulunan Türkler, O’nun seçkin bir kavmi olduklarına ve Tanrı tarafından korunduklarına inanıyorlar, Türk hakanları Allah’ın cihan hâkimiyetini kurmakla kendilerini görevlendirdiklerini düşünüyorlardı.

Anahtar kelimeler: Türkler, Türk Kültürü, Türk Devlet Anlayışı, Sorumluluk.

Responsibility Comprehension Of Turk State

Abstract

In the basis of Turk state and domination purport, there is an idea of “cihanşumûl” (world-wide) which means there is a state which covers all of the world. The main purpose of the Turkish state is “Tört bulung” which means establishing a sacred dominance around the four corner of the world and to spread the Turkish justice from where the sun rises to where it goes down. There are people who associate it with the old Turkish belief system. Therefore, Turks who are bounded to God from the depths of the history believe that they are a prominent tribe of God and they are protected by the God. Turk Khans thought that they were responsible for establishing the world dominance for Allah.

Keywords: Turks, Turkish Culture, Understanding Of The Turkish State, Responsibility.

Dünyanın en eski milletlerinden birisi olan Türkler, insanlar arasındaki sosyal düzenin muhafazası için erken çağlardan itibaren devlet ve fert ilişkilerini düzenleyen bir teşkilat yapısını da kurmuşlardır. Yaradılışları gereği

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, sgomec@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-4606-9006.

** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, aysesahin85@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0720-3321.

sadece kendi toplumlarını düşünmeyen Türkler bütün insanlıktan kendilerini mesul görmeleri sebebiyle, devlet ve hâkimiyet mefhumunun temeline cihânşümûl, yani bütün cihanı içine alan bir devlet fikrini sokmuşlardır. Türk tarihinin bilinen ilk büyük hakanı Börü Tonga (Tokta/Mo-tun) Yabgu'nun unvanı Türkleri anlatan en eski belgelerin başında gelen Çin yıllıklarında "*Tengri Kut*" diye geçmektedir. O, bizzat Çin imparatorluğuna yazdığı bir mektubun girişinde kendisine; "*Tanrı tarafından tahtta oturtulmuş Hun kaganı*" diyordu. Daha sonraki çağlarda Türk hakanları için söylenen "*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*" (Zillullah-i fi'l-arz) unvanında bile Tengri Kut'un izi vardır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde padişahlar için "*Tanrı'nın gölgesidir*" denmesi boşuna değildir. Herhalde Attila'ya (Ata İllig) "*Tanrı'nın kılıcı*" diye hitap edilmesinin altında yatan sebep de, onun kendisini Tanrı'nın bir memuru gibi görmesinden¹ kaynaklanıyordu.

İşte buna bağlı olarak Türk devletinin esas amacı, "*Tört bulung*", yani dünyanın dört köşesi üzerinde Türklerin kutsal hâkimiyetini sağlamak ve "*güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar*" her tarafa Türk adaletini yaymaktır. Bu durum Ergenekon Destanı'nda "*dünyada Türk okunun ötmediği, kolunun yetmediği yer kalmadı*"² şeklinde ifade edilmektedir. Bunu eski Türk inanç sistemiyle birleştirenler de vardır. Dolayısıyla tarihin derinliklerinden beridir Tanrı'ya bağlı bulunan Türkler, O'nun seçkin bir kavmi olduklarına ve Tanrı tarafından korunduklarına inanıyorlar, Türk hakanları Allah'ın cihan hâkimiyetini kurmakla kendilerini görevlendirdiklerini düşünüyorlardı.

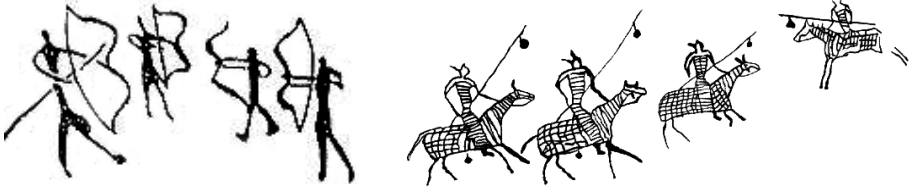
Tarihte her iki Roma'ya da baş eğdiren büyük Hun önderi Yılduz Kagan 408 sıralarında, Bizans'ın Trakya valisi ile yaptığı bir barış görüşmesinde; "*güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar her tarafı fethedebilirim*" diyerek sınırsız gücüne dikkat çekiyordu. Ondan yaklaşık 168 yıl sonra, soylu torunlarından Türk Şad (İstemi Yabgu'nun oğlu) tıpkı onun gibi, yine Bizans elçilerine "*güneşin doğduğu yerden, batı sınırlarına kadar her yer bize tabidir*" diyordu. İki Türk beyinin birbirlerinden habersiz böyle sözler sarf etmeleri, elbette ki tesadüfi değildir. Bu telakkilerin hepsi Türk cihan hâkimiyeti ile bağlantılı şeylerdir. 6. asrın sonlarında Avar hakanı da Bizanslılara şöyle demektedir: "*Bütün milletlerin başıyım, güneş benim üzerimde doğuyor ve yakında bana itaat etmeyen kimse kalmayacak.*"³

İlginçtir ki bu anlayış ve düşüncenin Türklerden, Mogollara da yansıdığı görülüyor. Bu durum İlhanlı hükümdarı Hülagu'nun, Şam meliki Nasır'a

¹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka - Kazım Yaşar Koprıman, Ankara 1976, s. 182; Saadetin Yağmur Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2018, s. 71-72; Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, 2. Baskı, Ankara 2015, s. 416.

² Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, s. 181.

³ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. I, İstanbul 1969, s. 7-10; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, Ankara 1971, s. 277; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 2. Baskı, İstanbul 1983, s. 242; Gömeç, "Attila'nın Çocuklarının Adı", *DTCF Tarih Araştırmaları*, Cilt: 23, Sayı: 36, Ankara 2004, s. 118; Gömeç, "Türk Adı Nasıl Ortaya Çıktı", *Devlet*, 11/451, Ankara 2014, s. 50-54; Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, 3. Baskı, Ankara 2014, s. 84-85; Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, s. 181; İsmail Mangaltepe, *Bizans Kaynaklarında Türkler*, İstanbul 2009, s. 144.

Sibiryâ Türklerine Ait Kaya Resimleri

Kendi içerisindeki düzen sağlandıktan sonra Bilge Kagan doğudan batıya, kuzeyden güneye kadar bütün kavimleri itaat altına alarak, bir otorite tesis ettiğini şu şekilde dile getirmektedir:

“Türgiş kaganı benim Türk milletimden idi. Bilmediği, yanıldığı ve suç işlediği için Türğişlerin kaganı, bakanları, beyleri de öldü. On Ok halkı eziyet çekti. Atalarımızın kazandığı topraklar sahihsiz kalmasını diye, Az halkını düzenleyip, tanzim ettim. Bu sırada Kırgız Bars, bey idi. Kagan unvanını ona biz layık gördük. Ayrıca küçük kız kardeşimi gelin olarak verdik. Ama kendisi yanıldı ve öldü. Halkı da kul-köle oldu. Ancak Kögmen ülkesi sahihsiz kalmasını diye Az ve Kırgız halkını da düzene soktuk.”⁶

Bilindiği gibi bu çağlarda Arap orduları, Maveraünnehir çevresinde giriştikleri hareket sırasında bölgedeki idari yapıya ve nizama büyük darbe vurmuşlardı. Bu yüzden meydana gelen yönetim boşluğuna nihayet vermek amacıyla, Türk ordularınının 710 yılı sonlarında Sogd bölgesine bir sefer yaptıkları Kök Türk Yazıtları’nda; *“Sogd halkını düzene sokmak için Yinçü Ögüz geçilerek, Temir Kapı’ya kadar ordu sevkettik”⁷*, diye anılmaktadır.

Bilge Kagan, Kök Türk tahtına çıktıktan sonra, Tarduşların üzerine 717’de İşbara Bilge Köl İç Çor’u atamıştı. Köl İç Çor göreve başlayınca, ilk önce Tarduş bölgesindeki işleri yoluna koymuştur, ki bu durumu kitabesinde şöyle dile getiriyor: *“İşbara Köl İç Çor, Tarduş halkını düzenleyerek, idare etti.”⁸* Dolayısıyla tarihte kendi tebasına karşı bu denli sorumluluk duyan bir devlete ve örneklerine az rastlanır. İşte bu mesuliyet anlayışı, Türk’ün cihan hâkimiyeti mefkûresi ve insanlık sevgisinden doğmaktadır.

Türk’ün egemenlik anlayışı bilindiği üzere daha sonraki yüzyıllarda, özellikle İslamiyet ile birlikte Cihâd fikri şekline dönüşmüş, temeli tarihin çok eski devirlerine kadar inen, bu Türk adaletini yayma ülküsü, dini bir tezahür şeklinde daha da kuvvetlenerek uygulanmaya çalışılmıştır. Mesela çok dindar bir hükümdar olarak tanınan Sultan Gazneli Mahmud’un malının ve mülkünün haddi-hesabının olmadığı malûmdur. O, ülkesinin sınırları içerisindeki her-

⁶ Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 18-21. satır; *Bilge Kagan Yazıtı*, Doğu tarafı, 16-17. satır: *“Türgiş kagan Türkün, bodunum erti. Bilmediğin için, bizinge yanıldığın, yazantığın için kaganı ölti. Buyruki, begleri yime ölti. On Ok bodun emgek körti. Eçümüz tutmuş yir-sub idisiz bolmazun tiyin, Az bodunig itip, yaratıp... Bars, beg erti. Kagan atıg bunta biz birtimiz... Singilim konçuyug birtimiz. Özi yangılı. Kaganı ölti. Bodunu küng, kul boltı. Kögmen yir-sub idisiz kalmazun tiyin Az, Kırgız bodunig itip, yaratıp keltimiz.”*

⁷ Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 39. satır: *“Sogdak bodun iteyin tiyin, Yinçü Ögüz keçe, Temir Kapıgka tegi süledimiz.”*

⁸ Bakınız, *Köl İç Çor Yazıtı*, Doğu tarafı, 2. satır: *“İşbara Köl İç Çor, Tarduş bodunig ite-ayu olurtı.”*

Moğolistan'daki Türk Yazıt ve Heykelleri

kesin can güvenliğini düşünürdü. Bir keresinde Hindistan'a giden bir kervanın yolda soyulması üzerine, bu olayda mallarını yitiren bir kadının; “kontrol edemeyeceğin yerleri niye alıyorsun” demesi yüzünden, bundan sonra top- raklarından geçen bütün kervanların korunacağını duyurduğunu⁹ biliyoruz.

Bu düşüncenin en güzel örneklerinden birisi de, Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-1211) Antalya'yı fethetmesinin sebepleri arasında gösterilebilir. Bir gün çeşitli milletlere mensup bir tüccar kafilesi, sultanın huzuruna gelerek, Antalya'nın Frenk hâkimini şikayette bulunurlar. Çalışıp, kazandıkları, çocuklarının rızıkına Antalya limanında el konulduğunu, üstüne üstlük Frenk valinin küstahça; “*şu anda adil sultan haşmet ve gurur içinde, Konya'da saltanat tahtı üzerinde oturmaktadır. Mazlumları korumak için adalet sofrasını yaymıştır. Onun yanına gidin, davanızı anlatın da asker toplayıp, sizin derdinizin dermanını bulsun. Mallarınızı yağmadan kurtarsın, size geri versin*”, diye alay eder. Sultan Gıyaseddin bunları duyunca, çok hiddetlenmiş; “*mallarınızı geri alıp, onları eksiksiz olarak size vermeden yerime oturmayacağım. Bulunamayan eşyanızı da hazinemden karşılayacağım, saltanat bayrakları Antalya'ya hareket edince, onlarla işimiz olacak*”, demiş ve Antalya üzerine yürümüştür. Nihayet bu şehir zaptolunarak, bölgedeki haksızlık ve hukuksuzlukların sona erdiğini görüyoruz. Böylece bu yüksek düşünceli Türk hükümdarı hem dünyadaki gerçek görevini yerine getirme, hem de sözünü tutmanın huzuru içinde, Konya'ya döndü.¹⁰

⁹ Gömeç, “Eski Türklerde Siyasi Hâkimiyet”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 100, İstanbul 1996, s. 113-115; Gömeç, *Türk Kültürünün...*, s. 87.

¹⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, Çev. M. Öztürk, C. I, Ankara 1996, s. 115-118.

Kitabelerde siyasî bir ad yerine geçen Türk'e dâhil olan bütün kavimlere karşı aynı sorumluluk hissedildiği için bunların da kargaşa içerisinde bulunmalarına özen gösterilmiş ve siyasî teşkilatlanma yapılırken onlar da göz önünde tutulmuştur. Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtlarında buna dair şu atıflara rastlıyoruz: “Kögmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az ve Kırgız halkını düzene sokup, geldik. Kadırkan Yış'ı aşarak kavimleri böylece yerleştirip, nizama koyduk. Bize boyun eğen Kara Türgiş halkını Tabar'a kondurduk. Tanrı izin verip, ben (Bilge Kagan) tahtta oturduğumda dört taraftaki halkı yeniden teşkilatlandırdım.”¹¹

Bu anlayış uzun asırlar böyle sürmüştür. Mesela Süryaniler, Tanrı'nın kendilerini Rumların zorbalıklarından kurtarmak için Türkleri gönderdiğine inanıyorlardı.¹² Hun, Kök Türk, Uygur, Selçuklu, Çingizli, Temürlüler hep bu mesuliyet geleneğini devam ettirdiler. Ele geçirilen yerlere kalabalıklar halinde Türk kabileleri gönderilerek, buraları kontrol altında tutulmaya çalışıldı. Fakat yüzyıllar geçtikçe iskân siyasetinde değişiklikler olmaya başladı. Önceleri aşiret bireylerinin birlikte yaşamasına önem verilirken, sonraları bu devlet düzeni için tehlikeli olmuş ve parçalayarak yerleştirme metoduna dönülmüştür. Belki de Osmanlı Devleti'nin uzun süre varlığını korumasının sebeplerinden birisi buna bağlıdır.

Kaynaklar

GÖKALP, Ziya: *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka - Kazım Yaşar Kopraran, Ankara 1976.

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur: “Eski Türklerde Siyasi Hâkimiyet”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 100, İstanbul 1996.

_____ : “Attila'nın Çocuklarının Adı”, *DTCF Tarih Araştırmaları*, Cilt: 23, Sayı: 36, Ankara 2004.

_____ : *Türk-Hun Tarihi*, Ankara 2012.

_____ : *Türk Kültürünün Ana Hatları*, 3. Baskı, Ankara 2014.

_____ : *Türk Destanlarına Giriş*, 2. Baskı, Ankara 2015.

_____ : “Türk Adı Nasıl Ortaya Çıktı”, *Devlet*, 11/451, Ankara 2014.

İBN BİBİ: *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye*, Çev. Mürsel Öztürk, C. I, Ankara 1996.

KAFESOĞLU, İbrahim: *Türk Milli Kültürü*, 2. Baskı, İstanbul 1983.

KAPLAN, Mehmet: “Orhun Abidelerinde Mekân-İnsan Münasebeti”, *Türklük Araştırmaları*, Sayı: 1, İstanbul 1985.

KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYİ: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

MANGALTEPE, İsmail: *Bizans Kaynaklarında Türkler*, İstanbul 2009.

ÖGEL, Bahaeddin: *Türk Mitolojisi*, C. I, Ankara 1971.

ŞEKER, Mehmet: *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara 1985.

TURAN, Osman: *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. I, İstanbul 1969.

¹¹ Bakınız, *Köl Tigin Yazıtı*, Doğu tarafı, 20-21, 38-39. satır; *Bilge Kagan Yazıtı*, Doğu tarafı, 17-18. satır: “Kögmen yir-sub idisiz kalmazun tiyin Az, Kırgız bodunug itip, yaratıp keltimiz... Kadırkan Yışığ aşı bodunug ança konturtımız, ança itdimiz... Kara Türgiş bodun kop içikdi. Ol bodunug Tabarda konturdımız... Tengri yarlıkaduk için özüm olurtukıma dört bulungdaki bodunug itdim, yaratdım.”

¹² Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara 1985, s. 112; Mehmet Kaplan, “Orhun Abidelerinde Mekân-İnsan Münasebeti”, *Türklük Araştırmaları*, Sayı: 1, İstanbul 1985, s. 2; Turan, *a.g.e.*, s. 180.